

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

ПЕЛИХ ЯРОСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА
ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК
ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

ЛЯКІШЕВА АННА ВОЛОДИМИРІВНА
доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри соціальної роботи та
педагогіки вищої школи

від грудня 2025 р.

Завідувач кафедри соціальної роботи та
педагогіки вищої школи

_____ проф. Чернета С. Ю.

Луцьк 2025

АНОТАЦІЯ

Пелих Я. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей постраждалих внаслідок війни в Україні. Випускна кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків.

У вступі висвітлено актуальність дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; окреслено методологію та практичне значення дослідження, а також зазначено дані про апробацію теми кваліфікаційної роботи.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розкрито теоретичні засади соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни, зокрема, визначено сутність, основні завдання та принципи соціально-педагогічної профілактики, розкрито соціально-психологічні характеристики дітей, що пережили втрату, пов'язану із війною.

У другому розділі окреслено основні напрями соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни на прикладі Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду "Карітас-Волинь"; сформовано проєкт соціально-педагогічної підтримки дітей, що постраждали від війни.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, діти постраждалих від війни, внутрішньо переміщені особи, соціальна реінтеграція.

SUMMARY

Pelykh Ia. M. Social and Pedagogical Support for Children from Families Affected by the War in Ukraine. Master's Qualification Thesis (manuscript).

Thesis submitted for the degree of Master in specialty 231 «Social Work».

Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The Master's thesis consists of an introduction, two chapters, conclusions to each chapter and general conclusions.

The introduction highlights the relevance of the research problem of social and pedagogical support for children from families affected by the war; defines the aim, objectives, object and subject of the study; outlines the methodology and practical significance of the research, as well as provides information on the approbation of the qualification thesis topic.

The first chapter of the thesis reveals the theoretical foundations of social and pedagogical support for children from families affected by the war, in particular defining the essence, main tasks and principles of social and pedagogical prevention, as well as describing the socio-psychological characteristics of children who have experienced loss related to the war.

The second chapter outlines the main directions of social and pedagogical support for children from families affected by the war on the example of the Center for Children and Families of the Volyn Regional Charitable Foundation «Caritas-Volyn»; a project of social and pedagogical support for children affected by the war has been developed.

Keywords: social and pedagogical support, children affected by war, internally displaced persons, social reintegration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНИ	9
1.1. Поняття соціально-педагогічної підтримки, її завдання та принципи	9
1.2. Соціально-психологічні потреби дітей, що пережили втрату, пов'язану із війною/були вимушено переміщені внаслідок війни.....	15
1.3. Роль громадських організацій, волонтерів та міжнародних партнерів у формуванні стратегій підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни	21
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ (на прикладі діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь»).....	30
2.1. Міжнародний досвід соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях	30
2.2. Напрями діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» у сфері підтримки дітей постраждалих від війни	35
2.3. Розробка проєкту програми соціально-педагогічної підтримки дітей.....	40
Висновки до розділу 2	46
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження теми соціально-педагогічної підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни, зумовлена сучасними психологічними та соціальними проблемами українського суспільства. На сьогодні в Україні стрімко зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, що є значною проблемою для органів державної влади та соціального забезпечення, які мають підтримувати належні умови для адаптації та реінтеграції постраждалих. Діти сімей, що постраждали внаслідок війни, потребують додаткових психологічних та соціальних засобів, спрямованих на поліпшення ментального стану підростаючого покоління. Не менш важливим у цьому напрямі є також і залучення соціально-педагогічних ініціатив, основою метою яких є всебічний розвиток особистості та зменшення рівня тривожності та стресу у дітей. Дослідження цієї теми передбачає ґрунтовне вивчення теоретичних засад соціально-педагогічної допомоги дітям постраждалих від війни. Крім того, актуальність цієї теми зумовлена також значним практичним значенням розробок, що в майбутньому можуть бути корисними для фахівців із сфери соціології та психології. Детальне вивчення цієї теми буде корисним задля пошуку нових підходів, які сприятимуть удосконаленню системи соціальної допомоги на національному рівні.

Проблема соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни є об'єктом наукових розвідок для Т. Алексєнко [2], Т. Бережняк [7], А. Боярської-Хоменко [8], С. Дудіцької та Ю. Мосейчук [11], О. Левченко та Н. Нагайчук [20] та ін. У цих роботах науковці досліджують сутність поняття «соціально-педагогічна підтримка», визначають соціально-психологічні потреби дітей, що постраждали унаслідок ведення бойових дій, а також окреслюють роль громадських та волонтерських організацій і міжнародних партнерів у формуванні стратегії підтримки дітей, що постраждали унаслідок війни. Недостатньо розкритою на сьогодні залишається проблема пошуку ефективних

напрямів соціально-педагогічної підтримки дітей постраждалих від війни, що потребує більш ґрунтовних досліджень цієї теми у сфері соціології та психології. Недостатній рівень розкриття цієї проблеми у науковому середовищі також актуалізує можливість вивчення теми кваліфікаційної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає у ґрунтовному аналізі теоретичних засад соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих внаслідок війни в Україні. Автором дослідження здійснено аналіз діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» у сфері підтримки дітей постраждалих від війни. На основі зазначеного вище дослідження розроблено проєкт програми соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях.

Мета дослідження – розробити програму соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність, основні завдання та принципи соціально-педагогічної підтримки.
2. Визначити соціально-психологічні потреби дітей, що пережили втрату, пов'язану із війною/були вимушено переміщені внаслідок війни.
3. Окреслити роль громадських організацій, волонтерів та міжнародних партнерів у формуванні стратегій підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни.
4. Висвітлити напрями діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» у сфері підтримки дітей постраждалих від війни.
5. Розробити проєкт програми соціально-педагогічної підтримки дітей.
6. Оцінити практики міжнародного досвіду соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях.

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна підтримка дітей.

Предмет дослідження – напрями, форми та методи соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни.

Методи дослідження. Під час написання кваліфікаційної роботи нами було використано наступні методи дослідження:

1. метод аналізу та синтезу – використано при дослідженні сутності, основних завдань та принципів соціально-педагогічної підтримки;
2. метод конкретизації – використано при дослідженні соціально-психологічних потреб дітей, які пережили втрату, пов'язану з війною, або були внутрішньо переміщені внаслідок бойових дій;
3. метод індукції та дедукції – застосовано при дослідженні ролі громадських та волонтерських організацій, а також міжнародних партнерів, у формуванні програм соціально-психологічної допомоги дітям із сімей постраждалих від війни;
4. метод моделювання – використано при розробці програми соціально-педагогічної підтримки дітей, що постраждали унаслідок ведення бойових дій;
5. метод узагальнення – цей метод застосовано під час формулювання загальних результатів дослідження, а також при визначенні напрямів подальших наукових розвідок цієї проблеми у науковому середовищі України.

Практичне значення дослідження полягає у всебічному аналізі теоретичних засад соціально-педагогічної підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни. Результати кваліфікаційної роботи можна використати у роботі соціальних та педагогічних працівників, які працюють із вразливими категоріями дітей, зокрема тими, що постраждали унаслідок ведення бойових дій на території України. Проект програми соціально-педагогічної підтримки дітей буде корисним також і для роботи благодійних фондів та громадських організацій, основним завданням яких є підтримка соціального та психологічного здоров'я дітей постраждалих від війни, а також їх батьків та опікунів.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження представлені на XVI Міжнародній науково-практичній конференції науковців,

аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.)у вигляді тез:

1. Пелих Я. Підтримка дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів *«Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення»* (14 травня 2025 р.). Луцьк, 2025. С. 116–119.

Структура кваліфікаційної роботи містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи містить 59 сторінок, список використаних джерел містить 35 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНИ

1.1. Поняття соціально-педагогічної підтримки, її завдання та принципи

У сучасних умовах розгортання бойових дій та кризових ситуацій у нашій державі розвиток концепцій соціально-педагогічної підтримки дітей набуває особливої ваги. Одним із основних завдань соціально-педагогічної підтримки є розвиток навичок стресостійкості школярів та формування безпечних та комфортних умов для особистісного розвитку кожної дитини.

Війна в Україні суттєво позначилася на житті дітей, багато з яких пережили вимушене переміщення, психологічні травми та втрати. Наслідки війни є досить складними та впливають на фізичний, емоційний і соціальний розвиток дитини. За тривалий час ведення бойових дій війна залишила довготривалий слід у сфері благополуччя та майбутніх життєвих перспектив. Війна часто формує замкнене коло труднощів і страждань, адже різні негативні фактори взаємопов'язані та посилюють один одного. Науковці наголошують на необхідності комплексної соціальної, педагогічної та психологічної підтримки, що сприятиме відновленню дітей і поступовому поверненню до мирного життя їхніх родин. Зазначена допомога передбачає доступ до системи охорони здоров'я, освіти, психологічного супроводу, а також активні дії, спрямовані на відновлення стабільності, безпеки та розвитку в регіонах, що постраждали від збройного конфлікту. З метою забезпечення соціально-педагогічної підтримки було розроблено низку програм та ініціатив як державними структурами, так і громадськими організаціями. Проте війна сформувала для науковців та педагогів нові проблеми у сфері освіти, що пов'язані із необхідністю надання допомоги дітям, які зазнали наслідків воєнної агресії та були змушені залишити власні домівки [8, с. 1057].

Складна природа соціальної підтримки проявляється у різних підходах, що застосовуються для визначення та конкретизації цього поняття. Соціально-педагогічна підтримка є однією з актуальних категорій сучасної педагогічної теорії та практики. Соціально-педагогічна підтримка виступає одним із ресурсів, що допомагають особистості пристосовуватися, вирішувати власні проблеми. Важливо також підкреслити, що соціально-педагогічна підтримка є важливим інструментом полегшення адаптації дитини у соціальному середовищі. Підлітковий період – це час активної соціалізації особистості та формування характеру. Вагомим регулятором поведінки та життєдіяльності підлітка є цінності та ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтири впливають на поведінку та діяльність особистості в суспільстві, визначають її дії та вчинки. У соціальній сфері підліток ще залишається школярем, проте спостерігається емоційний вакуум: старі мотиви молодшого школяра вже зруйновані, а нові ще не сформовані. Тому в цей період, з урахуванням вікових особливостей, важливо визначити труднощі та підтримати ціннісно орієнтовану активність підлітка [25, с. 225].

У науковому доробку Т. Лях поняття «соціально-педагогічна підтримка особистості» трактується як явище, що поєднує кілька складових. Соціально-педагогічна підтримка охоплює допомогу й захист дитини, реалізацію виховного впливу та створення належних педагогічних умов для її гармонійного розвитку. Під цим поняттям вчена також розуміє процес підтримки й посередництва, надання превентивної та оперативної допомоги у забезпеченні самореалізації та самовизначення. Окремим напрямом є діяльність соціального педагога щодо надання допомоги учням кризових категорій. Крім того, соціально-педагогічна підтримка розглядається дослідницею як соціальне явище, що відображає передачу ресурсів суспільства особі, котра опинилася у складних життєвих обставинах [18, с. 213].

Семантичний і педагогічний зміст поняття «соціально-педагогічна підтримка» ґрунтується на базовому понятті «підтримка» і в основному полягає в тому, що підтримувати можна лише те, що вже існує, хоча ще й не повністю

розвинуте. Тому соціально-педагогічну підтримку здійснюють з огляду на існуючі проблеми та з метою надання запобіжної і швидкої допомоги у їх розв'язанні, соціально-морального розвитку особистості, її саморозвитку та життєвого самовизначення. У цій категорії надання такого типу підтримки виявляється ціннісний зміст сучасної філософії освіти, орієнтований на гуманізацію освітнього простору та підтримку дитини в навчальному середовищі і її безпосередньому оточенні як унікальної та цінної особистості [4, с. 27].

На думку Т. Бережняк, поняття «соціально-педагогічна підтримка» містить в собі як соціальну, так і педагогічну складові та охоплює два основні напрями: соціальний, що передбачає забезпечення соціального захисту особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах, та педагогічний, який спрямований на сприяння розвитку особистості й розкриттю її індивідуальності. Специфіка цього явища полягає у його соціальній спрямованості, що виявляється у тісному зв'язку з реаліями життя, соціокультурним середовищем, міжособистісними взаєминами та особливостями функціонування індивіда в певному оточенні. Головною метою соціально-педагогічної підтримки є покращення соціального становища особистості або оптимізація умов її життєдіяльності, а практична реалізація цього формату підтримки передбачає насамперед надання соціального захисту тим, хто опинився у кризових ситуаціях [7, с. 11].

За словами Н. Чернухи, соціально-педагогічна підтримка як педагогічна категорія – це сукупність дій та різноманітних заходів, які мають на меті сприяти особистості у реалізації її життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні та самовдосконаленні. Крім того, система соціально-педагогічної підтримки підтримує дії, спрямовані на збереження й зміцнення соціального та фізичного здоров'я школярів, їхнє самопочуття; активізацію діяльності соціального спрямування; сприяння розвитку громадянських якостей, патріотизму; надання комплексної соціально-педагогічної допомоги особистості [32, с. 180].

Соціально-педагогічна підтримка можна також інтерпретувати крізь призму різних підходів. Так, у межах системного підходу це явище розглядається як комплекс взаємопов'язаних компонентів, що утворюють цілісну єдність.

Процесуальний підхід зосереджує увагу на динамічному характері соціально-педагогічної підтримки, яка проявляється у послідовності змін якісно-кількісних станів та у комплексі процесів, спрямованих на досягнення результату. Культурологічний підхід трактує соціально-педагогічну підтримку як явище, що охоплює культурні напрями освітнього середовища, співтворчість у процесі самопізнання й самореалізації дітей, взаємодію субкультур педагогів, учнів та їхніх батьків, а також рівень культурного потенціалу, що забезпечує реалізацію підтримки.

У межах гуманістичного підходу соціально-педагогічна підтримка може здійснюватися впродовж усього життя людини, тоді як гуманітарний підхід зосереджується на розв'язанні індивідуальних проблем і створенні сприятливих умов для розвитку особистості. Середовищний підхід підкреслює роль взаємодії суб'єкта управління і середовища у забезпеченні діагностики, проектування та досягнення виховних результатів. Особистісно орієнтований підхід визначає головними суб'єктами підтримки у шкільному середовищі вчителя, учня та його батьків, а її ключовою метою є розвиток особистості. Соціальний підхід пов'язує специфіку підтримки з ідеологією, культурою суспільства та ставленням соціального оточення. Натомість діяльнісний підхід підкреслює, що соціально-педагогічна підтримка формується й розвивається лише в процесі активної діяльності її учасників [13, с. 206].

Працівники соціально-психологічних служб у сфері превентивної роботи мають постійно шукати нові методи взаємодії з учнями та їхніми батьками. У цьому контексті особливо корисними є профілактичні програми, спрямовані на навчання дітей адаптивним формам поведінки, розвиток стресостійкості та формування здатності самостійно, відповідально й ефективно будувати власне життя. Такі програми, що проводяться у груповому форматі за участю учнів і батьків, можуть включати:

- групові заняття з розвитку комунікативних навичок у дітей та дорослих;

– групові заняття з профілактики асоціальної поведінки та ознайомлення з основами правових знань;

– заняття, спрямовані на підтримку учнів у досягненні позитивних життєвих цілей.

Як зазначають дослідники, основна відмінність соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її потреба виникає у разі появи проблемної ситуації у взаєминах індивіда, особистості чи групи з оточенням. На відміну від педагогічної діяльності, яка зазвичай має нормативно-програмний характер, соціально-педагогічна діяльність завжди адресна, тобто орієнтована на конкретну дитину та спрямована на розв'язання її індивідуальних проблем шляхом вивчення особистості дитини та соціального середовища, що її оточує, пошуку адекватних ситуацій та форм взаємодії, а також визначення засобів, які допомагають дитині самостійно вирішити проблему. Якщо педагогічна діяльність носить безперервний характер, то соціально-педагогічна здебільшого є локальною та обмежується тимчасовим проміжком, необхідним для розв'язання конкретної проблеми. Крім того, професійна діяльність педагога здебільшого реалізується в межах закладів освіти, тоді як соціально-педагогічна діяльність має більш широкий спектр застосування [29, с. 50].

У закладах освіти та соціального спрямування соціально-педагогічна підтримка надається різним категоріям населення, зокрема дітям і молоді, дітям-сиротам та тим, хто позбавлений батьківського піклування. Ці категорії потребують особливої уваги фахівців, оскільки втрата близьких та перебування у новому середовищі часто ускладнюють їхню адаптацію. Соціальні заклади можуть забезпечувати таким дітям притулок, харчування, одяг, медичну допомогу, а також регулярну психологічну та соціальну підтримку.

Діти з інвалідністю потребують спеціально організованого навчального та реабілітаційного середовища, де їм надаються відповідні психолого-педагогічні послуги та підтримка інтеграції в соціум. Діти з неблагополучних сімей можуть бути свідками або жертвами насильства, жорстокого поводження та зловживання

психоактивними речовинами; для них заклади соціального спрямування забезпечують захист, психологічну та соціальну допомогу, а також сприяють покращенню сімейних відносин. До категорії дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відносять біженців, внутрішньо переміщених осіб та жертв стихійних лих або інших надзвичайних ситуацій; для них організовують притулок, харчування, медичну допомогу та психологічну підтримку. Молодь, яка потребує соціальної адаптації, може мати труднощі у навчанні, працевлаштуванні або соціальній взаємодії, тому соціальні заклади надають їй консультування, тренінги, допомогу у пошуку роботи та підтримку у процесі соціальної адаптації [6].

Отже, соціально-педагогічна підтримка є системою, що спрямована на розвиток навичок дітей долати труднощі та ефективно реагувати на стресові ситуації. Соціально-педагогічна підтримка поєднує у собі дві складові: соціальну, яка спрямована на розвиток та адаптацію дитини до життя в соціумі, та педагогічну, що має на меті створення умов для всебічного розвитку особистості. Основними завданнями соціально-педагогічної підтримки є підтримка мотивації учнів до саморозвитку та самореалізації, подолання стресових та некомфортних для учнів ситуацій, розвиток соціальних навичок, які будуть корисними для дітей у майбутньому. Серед принципів соціально-педагогічної підтримки варто виокремити доступність та послідовність у надання допомоги; емпатію та всебічну підтримку особистості у подоланні труднощів; інноваційність, що передбачає використання новітніх методів соціальної роботи із дітьми.

1.2. Соціально-психологічні потреби дітей, що пережили втрату, пов'язану із війною/були вимушено переміщені внаслідок війни

Сьогодні діти є однією із найвразливіших категорій громадян, що постраждали від війни. Дитяча психіка ще не здатна критично оцінювати ситуацію та швидко шукати вихід із стресових ситуацій, а тому вплив війни на підростаюче покоління є особливо згубним та потребує пошуку підходів, які змогли б мінімізувати вплив воєнних дій на розвиток дітей.

Війна Росії проти України триває, і багато українських жінок із дітьми змушені ховатися у бомбосховищах, метро чи власних помешканнях. Українські діти зазнають наслідків бойових дій не лише після 24 лютого 2022 року, а й з 2014 року. За даними Дитячого фонду UNICEF, ще до повномасштабного вторгнення близько 1,6 мільйона дітей вже відчували негативний вплив конфлікту на Донбасі. Серед них – переміщені діти, мешканці окупованих територій та ті, хто залишався поблизу лінії розмежування. Діти з тилкових міст, що наразі не зазнають активних обстрілів, також перебувають у стані постійної напруги, змушені навчатися швидко реагувати та ховатися в укриття.

Війна стала психотравмою для мільйонів українських громадян, серед яких десятки тисяч – діти та підлітки, які перебувають у зоні бойових дій. Суспільну свідомість заповнили повідомлення про зруйновані домівки, випадки насильства, викрадення, примусову депортацію, тяжкі поранення та загибель мирних громадян, найуразливішими серед яких залишаються діти. Досвід інших країн, що пережили збройні конфлікти, свідчить, що приблизно кожна п'ята особа зазнає негативного впливу на психічне здоров'я, а кожна десята – у формі середніх або тяжких психічних розладів [26, с. 18].

Діти, які пережили війну та були змушені залишити зону бойових дій, можуть проявляти різноманітні реакції на стрес і переживання, серед яких – специфічні страхи, залежна поведінка, тривалий плач, втрата інтересу до оточення, психосоматичні симптоми та агресивні прояви. Важливо враховувати не лише «об'єктивний» характер пережитого, але й те, як конкретна дитина суб'єктивно сприймає та оцінює свій досвід. У зв'язку із цим стресові реакції

дітей на події, які на перший погляд здаються схожими, можуть суттєво відрізнятися. Крім того, слід враховувати вікові особливості та рівень розвитку дитини, оскільки діти та підлітки по-різному реагують на травматичні ситуації, а інтерпретація цих реакцій має враховувати їхній когнітивний та соціально-емоційний розвиток.

Науковці виділяють низку негативних наслідків для дітей, які перебувають в умовах війни, зокрема: страх та тривогу (що можуть виникати через постійні неосезпеки, вибухи, обстріли тощо); симбіоз із безпекою (наприклад, перебування у підвалах та бомбосховищах може створювати відчуття захищеності, але водночас ізоляції від зовнішнього світу); травматичні враження (пов'язані з втратою близьких або участю у травмуючих подіях); довгострокові наслідки (посттравматичний стресовий розлад, депресії, анксіозні та коморбідні розлади); специфічні реакції на підтримку (пошук допомоги або відштовхування пропозицій підтримки).

Дослідники також зазначають, що страх є однією з найсильніших емоційних реакцій у дітей, які перебували в умовах бойових дій. Найчастіше такі діти проявляють страх перед насильством та травмами, фізичні симптоми тривоги та тремтіння, шоківі стани, посилене хвилювання за себе та близьких, порушення сну та зменшення апетиту, схильність до соціальної ізоляції, а також підвищену тривогу щодо майбутнього [9, с. 66].

Війна в Україні негативно вплинула на різні сфери життя суспільства. У багатьох людей з'являються відчуття безнадійності, безпорадності та депресії. На цьому тлі можуть виникати психологічні порушення, зокрема і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). ПТСР є особливо небезпечним, оскільки у людини можуть з'являтися дисоціативні флешбеки.

I стадія – шок (триває до 1 доби). Людина не розуміє, як могли статися такі жахливі події, що відбувається зараз, заперечує реальність і не вірить у те, що відбувається.

II стадія – адреналіновий період (розвивається після першої доби і триває близько тижня). Людина відчуває, що здатна на все, активно допомагає іншим і

відчуває себе непереможною. Проте мозок працює на межі своїх можливостей, і згодом включається захисний механізм, що призводить до спустошення та виснаження.

III стадія – спустошення. Рівень адреналіну знижується, людина впадає у відчай, втрачає контроль над емоціями, виникає паніка. З часом настає період плато.

IV стадія – плато. У цей період людина працює найбільш ефективно, усвідомлює, що ситуація швидко не зміниться, і починає виконувати рутинну роботу.

V стадія – стадія ненависті, яка становить загрозу як для тих, хто вже живе мирним життям, так і для майбутніх подій [21, с. 5].

Як бачимо, психологічний вплив війни на дітей в основному проявляється у виникненні стресових розладів та тривожних станів, у найскладніших випадках можливим є також і розвиток ПТСР. У соціальному плані війна досить негативно впливає на процес соціалізації дитини, адже діти все частіше замикаються в собі та шукають підтримки не серед зовнішнього оточення, а у віртуальному просторі.

За даними ЮНІСЕФ, станом на 2024 рік в Україні сотні тисяч дітей стали внутрішньо переміщеними, втратили житло або були змушені змінити школу та соціальне оточення. Зазначені зміни у критичний для розвитку дитини період порушують стабільність соціальних контактів, негативно впливають на емоційний стан та ускладнюють адаптацію дитини.

Особливо чутливим до стресових факторів є психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку. У цьому вимірі надзвичайно важливим є створення безпечного середовища у школах, яке сприятиме збереженню психологічного здоров'я, розвитку базових соціальних навичок і формуванню довіри до дорослих та однолітків.

Ще одним вагомим фактором, що впливає на соціалізацію дітей сьогодні, є цифровізація освітнього процесу, особливо за умов дистанційного або змішаного навчання. З одного боку, технології забезпечують доступ до освітніх

ресурсів та підтримують контакт із вчителями й однолітками навіть під час евакуацій чи переміщень. З іншого боку, надмірне використання гаджетів і відсутність живого спілкування обмежує міжособистісну взаємодію, яка є актуальною для розвитку соціальних навичок у молодших школярів, і може призводити до дезадаптивних наслідків у формуванні особистості [33, с. 105].

В умовах війни загострилася проблема негативного впливу надмірного перебування дітей у цифровому середовищі. Поєднання стресових чинників, пов'язаних із воєнними діями, вимушеним переселенням та дистанційним навчанням, а також обмеження кола живого спілкування сприяло тому, що інтернет-орієнтована діяльність (ігри, пошук інформації, спілкування в соціальних мережах, розваги) стала домінувати над навчальною, пізнавальною, трудовою, мовною та іншими видами діяльності.

Тривале перебування у віртуальному просторі та переважне використання соціальних мереж негативно впливають на розвиток соціальних навичок, призводять до відчуження від реального життя, зниження мотивації до навчання та соціальної дезадаптації. Педагоги, психологи та батьки зазначають, що під час війни діти дедалі більше відчують дефіцит адекватного спілкування з батьками та однолітками, а у багатьох з них виникають психологічні проблеми.

Причиною цієї ситуації є надзвичайно несприятливі умови для розвитку молодого покоління України: спочатку пандемія з її карантинами та дистанційним навчанням, а згодом – повномасштабна війна з її жахливими наслідками та повторним переходом на онлайн-освіту. Діти зростають у середовищі, де дорослі виснажені постійним стресом і не завжди можуть приділяти їм достатньо уваги. Як наслідок, значна частина учнів не здатна ефективно навчатися та регулярно відвідувати школу [23, с. 64].

Складна і травматична природа війни ускладнює усвідомлення подій та може негативно впливати на фізичне та психічне здоров'я дітей і підлітків. У контексті понять «психологічна підтримка» та «психологічна допомога» основним чинником є збереження психічного благополуччя, яке є передумовою задоволення базових потреб. В умовах війни виникає нагальна потреба у

формуванні системи розвитку психічного здоров'я, надання психосоціальної підтримки, психологічної реабілітації, а також адаптації та розвитку стійкості до стресу серед дітей, підлітків та різних соціальних груп.

На рівень соціально-психологічної адаптації молоді під час війни впливають такі фактори:

1. Травматичні спогади та ПТСР – порушення психічного стану, що виникає після пережитої травми.
2. Тривога та депресія – війна може призводити до проявів нервозності, проблем із концентрацією, дратівливості та порушень сну у дітей і підлітків.
3. Розлука з родиною та друзями – під час повномасштабного вторгнення діти часто опиняються відокремленими від батьків, родичів або друзів через вимушені переселення.
4. Гнів та агресія – травматичний досвід підвищує схильність до агресивної поведінки та проявів гніву.
5. Труднощі у навчанні та концентрації уваги – пережиті стресові події можуть погіршувати здатність до навчання та зосередження на завданнях.
6. Соціальні труднощі – війна часто призводить до проблем у взаємодії з однолітками та підтримці міжособистісних стосунків [11].

С. Ситняківська та І. Літяга вважають доцільним розробити нові технології формування соціального здоров'я учнів, які передбачатимуть:

- психологічну підтримку кожного учня, адже війна значно підвищує емоційне навантаження, тому важливо своєчасно надавати психологічну допомогу, організовувати індивідуальні консультації, групи підтримки та заняття для психоемоційної стабілізації (тренінги з управління стресом, техніки релаксації, медитації, арт-терапія);
- розвиток комунікативних навичок, оскільки в умовах війни необхідно навчати учнів ефективної взаємодії, співпраці та підтримки один одного, що сприятиме формуванню соціальної стійкості;

– інклюзивність, оскільки військові дії часто спричиняють соціальну нерівність та дискримінацію, тому важливо створювати середовище, де кожен учень незалежно від соціального статусу або походження може отримати підтримку та допомогу;

– емпатійність, адже розвиток співчуття допомагає учням краще розуміти ситуації інших людей, підтримувати один одного в складних обставинах та сприяти емоційному зростанню [27, с. 353].

Таким чином, діти, які пережили втрату або зазнали психологічного чи соціального впливу війни, можуть демонструвати прояви тривожності, апатичності, надмірної агресії, а інколи і симптоми ПТСР. Психологічний вплив війни на дітей викликає надмірне перевантаження дитячої психіки негативними подіями, які нервовій системі досить складно опрацювати. Крім того, діти постраждалі від війни досить часто починають проявляти риси поведінки, які раніше не були їм властиві: наприклад, діти можуть стати більш емоційними або ж взагалі не виявляти ніяких емоцій; також діти можуть починати шукати підтримку у чужому оточенні або ж не проявляти ознак комунікації взагалі. Соціальний вплив війни проявляється насамперед у порушенні процесі соціалізації дитини, адже часто втрата звичних умов та вимушений переїзд змушують дитину шукати нові шляхи заспокоєння, що не завжди позитивно відображається на її соціальному та психічному стані. Розробка соціально-педагогічних програм, спрямованих на адаптацію дітей постраждалих від воєнних дій є ефективним інструментом підтримки підростаючого покоління та зменшення негативного впливу війни на українське суспільство.

1.3. Роль громадських організацій, волонтерів та міжнародних партнерів у формуванні стратегій підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни

Під час розробки соціально-педагогічних програм підтримки постраждалих від війни дітей варто залучати додаткові ресурси. Зокрема, корисним у цьому плані є досвід громадських та волонтерських організацій як національного, так і міжнародного рівнів, що дає змогу більш ґрунтовно створювати та розробляти ефективні програми підтримки дітей.

Соціальна підтримка сімей з дітьми в умовах війни в Україні є надзвичайно актуальною темою, що потребує використання ґрунтовного підходу та підвищеної уваги. Повномасштабна війна створила серйозні виклики для родин з дітьми, що потребує особливої уваги до системи їхнього соціального захисту та підтримки. За даними ЮНІСЕФ, станом на 2024 рік понад 3,3 мільйона дітей в Україні потребують гуманітарної допомоги. Близько 1,5 мільйона дітей перебувають у зоні ризику розвитку депресії, тривожності та посттравматичного стресового розладу. Сім'ї з дітьми є однією з найбільш вразливих категорій населення, оскільки саме діти вкрай чутливо реагують на стресові фактори війни, наприклад, обстріли, вимушене переселення, втрату близьких та руйнування звичного способу життя. Батьки часто відчувають розгубленість та безпорадність, а також всіляко намагаються захистити дітей від травматичних переживань [20, с. 100].

Громадські організації відіграють важливу роль у моніторингу та реагуванні на гуманітарні кризи, а також у наданні соціальної допомоги населенню, постраждалому від воєнних дій, та територіальним громадам, що приймають внутрішньо переміщених осіб або зазнали руйнувань у зв'язку із веденням бойових дій. Діяльність громадських організацій у цьому напрямі охоплює кілька напрямів:

- надання соціальних послуг із евакуації та тимчасового розміщення людей зі східних, південних і північних областей України переважно у західних

регіонах, а також забезпечення правового захисту та юридичного представництва громадян у кризових ситуаціях. Зазначені соціальні послуги громадські організації реалізують за допомогою секторальної співпраці між західними громадськими організаціями та тими, які були змушені покинути свої локації на сході України через загрозу репресій з боку окупантів;

- надання допомоги хворим та пораненим у лікарнях, жертвам сексуального насильства в регіонах, тимчасово окупованих російськими військами;

- підтримка економічної активності в регіонах, допомога в працевлаштуванні осіб, які втратили роботу через війну;

- організація позашкільних заходів для дітей ВПО, зокрема і дитячих таборів та освітніх центрів;

- опіка над дітьми, батьки яких загинули під час бойових дій, та залучення фінансових ресурсів іноземних донорів для створення груп самопомогі в територіальних громадах, розташованих у зонах ведення бойових дій;

- надання підтримки ВІЛ-інфікованим, особам з інвалідністю, літнім людям та людям із різними вадами здоров'я;

- допомога домашнім тваринам, притулкам і зоопаркам [19, с. 30-31].

Процес соціалізації дітей, які мешкають у прикордонних регіонах, значною мірою підпадає під вплив гуманітарних проблем, спричинених воєнним конфліктом. Зокрема, на цей процес впливають міграційні кризи, нестабільні соціально-економічні умови, часті обстріли та труднощі з організацією повноцінного навчального процесу. Кожна із зазначених вище проблем негативно позначається на розвитку та становленні дітей, а також загалом на їхній соціалізації, що створює потребу в пошуку ефективних шляхів вирішення цих проблем. Одним із таких шляхів є функціонування Просторів дружніх до дітей (Child Friendly Spaces, CFS), які зазвичай створюються за підтримки міжнародних донорських організацій і спрямовані на забезпечення

психоемоційної підтримки дітей постраждалих від травматичних подій війни. CFS – це безпечні місця, організовані в надзвичайних ситуаціях, з метою надання допомоги, захисту та підтримки дітей, відновлення їхнього почуття безпеки, зруйнованого війною, стихійним лихом або іншими надзвичайними подіями. Організовані простори забезпечують дітям можливості для розвитку, навчання, гри та формування стійкості у безпечному, дружньому та стимулюючому середовищі. В Україні такі Простори часто функціонують на базі громадських організацій у межах проєктів, які підтримуються інвестиціями міжнародних донорів, та є коротко- і середньостроковою складовою більш глобальних програм. CFS користуються великою популярністю завдяки можливості швидкої адаптації діяльності до різних умов, оперативному розгортанню та відносно невеликим витратам [35, с. 139].

Не менш важливою є також і підтримка дітей постраждалих від війни із боку волонтерських організацій. У психологічній літературі волонтерство визначається як:

- форма громадянської активності у суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм розв’язання соціально значущих проблем;
- діяльність, що є добровільною і ґрунтується на бажанні допомагати;
- справа, яка виконується без очікування фінансової винагороди;
- серйозна робота, а не розвага;
- добровільний вибір діяльності, який відображає особисті переконання та позиції;
- активна участь громадянина у суспільному житті, що зазвичай проявляється у спільній діяльності в різних асоціаціях та сприяє покращенню якості життя;
- вищий прояв національної ідеї милосердя та доброчинності, ресурс філантропії, що включає прояви людяності, благодійності, соціальної підтримки, заступництва та захисту знедолених громадян за допомогою милосердя.

У 2022 році, з початком активних бойових дій в Україні, відбулися масштабні переміщення населення до населених пунктів, що перебувають на відносно безпечній відстані від лінії фронту. Мільйони сімей опинилися у чужих містах без житла, підтримки близьких і роботи. За даними Міністерства соціальної політики, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) досягла 4,9 млн, що стало серйозною проблемою для державних інституцій, економіки та суспільства загалом. Велике навантаження лягло також на органи місцевого самоврядування, соціальні служби та бюджет на всіх рівнях. ВПО потребували не лише матеріальної підтримки, а й ефективної реінтеграції в нове соціальне середовище.

Волонтерські центри також відігравали ключову роль у забезпеченні постраждалих медичною допомогою, харчуванням, одягом, тимчасовим притулком та іншими необхідними ресурсами, що допомогло знизити рівень бідності, запобігти бездомності та підвищити соціальну безпеку в громадах. Крім першочергової допомоги, волонтерські ініціативи значною мірою сприяли соціальній інтеграції вразливих груп населення. Волонтерам вдалося створити умови для здобуття освіти, професійної перепідготовки та отримання соціальної підтримки, що стимулює активну участь переселенців у житті суспільства. Волонтерська діяльність також позитивно впливає на економіку, сприяє підвищенню зайнятості, залученню інвестицій та покращенню фінансового становища громадян. Багато переселенців отримують можливість перекваліфікуватися, долучаються до роботи у волонтерських центрах, а деякі навіть відкривають власний бізнес після отриманої підтримки [24].

Найбільш активну соціальну роботу з дітьми та молоддю здійснюють волонтери дитячих, жіночих, молодіжних організацій, а також організації, які займаються соціальною роботою з людьми з інвалідністю. При цьому вся діяльність здійснюється на добровільних засадах. Волонтерські організації надають широкий спектр соціальних послуг різним категоріям населення, проте основна увага в їхній роботі приділяється матеріальній підтримці окремих осіб, груп чи сімей.

Окрім цього, волонтери цієї групи надають соціальну допомогу в таких напрямках:

- організація дозвілля (дітям і молоді, релігійні, культурологічні та патріотично спрямовані організації);
- питання планування сім'ї (соціально-медичні організації, жіночі об'єднання тощо);
- реабілітаційна робота (соціально-медичні організації, особливо ті, що працюють з людьми з інвалідністю);
- консультації та юридична допомога з питань захисту прав людини (усі громадські організації);
- психологічна підтримка (дитячі, молодіжні, релігійні, жіночі організації);
- патріотичне та моральне виховання (організації патріотичної спрямованості);
- патронаж вдома, багьківські університети, педагогічна допомога (дитячі, молодіжні, жіночі та релігійні організації);
- гуманітарна допомога (усі громадські організації) [28, с. 226].

Волонтерська діяльність як прояв милосердя та доброчинності існуватиме доти, доки люди потребуватимуть допомоги, а державна участь у задоволенні соціальних потреб громадян залишатиметься обмеженою. Значущість волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що підтверджується відповідними законодавчими актами, зокрема законами України «Про соціальну роботу з дітьми, сім'єю та молоддю» та «Про соціальні послуги», де добровільна праця волонтерів визнається необхідною та суспільно корисною для всіх учасників. Особливістю волонтерського руху в Україні є те, що найбільш чисельною групою соціальних волонтерів є учнівська та студентська молодь. Залучення молодих людей до волонтерства дозволяє їм зробити власний внесок у вирішення соціальних проблем, оцінити свої можливості та здобути досвід участі у соціально спрямованих проєктах і програмах [1, с. 13-14].

Важливою в умовах соціальної підтримки дітей під час війни є також і допомога від міжнародних партнерів. Міжнародні організації, що об'єднують країни з різних регіонів світу для спільного вирішення глобальних проблем, нині є невід'ємною складовою сучасного суспільства. Загалом під міжнародною організацією розуміють інституцію, яка об'єднує учасників із різних держав з метою реалізації міжнародних завдань та програм. До таких організацій можуть входити як державні структури, так і недержавні суб'єкти, а їхня діяльність спрямована на вирішення глобальних проблем, зміцнення міжнародної співпраці та реалізацію спільних проєктів. Міжнародні організації класифікують за різними ознаками: інституції можуть бути формалізованими або неформальними, відкритими чи закритими, глобальними, міжрегіональними або регіональними, універсальними чи спеціалізованими, міждержавними або неурядовими.

Міжнародні організації створюються державами завдяки ініціативі їхніх уповноважених представників, тоді як неурядові організації засновуються приватними особами і функціонують незалежно від державних структур. Організації міждержавного типу формуються на основі офіційних угод між урядами країн. Якщо угода укладається лише між двома державами, вона вважається двосторонньою (білатеральною) і ще не утворює повноцінну організацію у класичному розумінні. У випадку багатосторонніх угод наявна інституційна структура, що сприяє створенню організації як елемента міжнародних відносин [5, с. 241].

Міжнародні програми підтримки постраждалих від війни в Україні відіграють важливу роль у наданні гуманітарної допомоги та відновленні постраждалих регіонів. Серед основних організацій, які забезпечують таку підтримку, виділяють Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

УВКБ ООН надає комплексну грошову допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим постраждалим від конфлікту, що дозволяє задовольнити нагальні потреби українських громадян. Організація реалізує

програми фінансової підтримки для ВПО та інших уразливих груп населення, зокрема надає одноразову допомогу в розмірі 10 800 гривень (приблизно 240 євро) на домогосподарство. З 2022 року таку підтримку отримали близько 368 000 осіб. Крім того, УВКБ ООН забезпечує постраждалих наборами гігієнічних засобів, ковдрами, продуктами тривалого зберігання, а також надає юридичну та психосоціальну допомогу. За оцінками агентства, близько 14,6 мільйона людей в Україні потребують гуманітарної підтримки та захисних послуг, що становить приблизно 40 % населення країни.

Програма розвитку ООН (ПРООН) у партнерстві з урядами України та Іспанії реалізує проекти відновлення пошкоджених війною шкіл, що сприяє безперервності освіти для дітей у постраждалих регіонах. ЮНІСЕФ концентрує свою діяльність на підтримці дітей і сімей, які постраждали від війни, надаючи їм фінансову та психологічну допомогу. Завдяки міжнародній підтримці уряд України зміг збільшити витрати на соціальний захист на 5 % у 2021–2023 роках, а у бюджеті на 2024 рік передбачено 27,6 млрд гривень на соціальний захист дітей та сімей, що на 3 % більше порівняно з 2023 роком.

Незважаючи на значні зусилля міжнародних організацій, існують певні труднощі у наданні допомоги. Зокрема, бюрократичні перепони, обмежене фінансування та недостатня координація між різними організаціями можуть знижувати ефективність підтримки. Відсутність автоматизованих процедур та прозорих критеріїв розподілу ресурсів може призводити до нерівномірного доступу постраждалих до допомоги [12, с. 24-25].

Можна підсумувати, що громадські та волонтерські організації, а також міжнародні партнери відіграють ключову роль у формуванні ефективної системи соціальної підтримки дітей постраждалих від війни. Громадські організації формують безпечні та комфортні простори для дітей, де кожна особистість може відчувати себе захищеною та розвивати власний потенціал. Волонтерські організації також активно долучаються до надання соціальних послуг усім вразливим категоріям населення, що дає змогу людям, які постраждали унаслідок ведення бойових дій, більш легко пройти процес реінтеграції у суспільне

середовище. Міжнародні партнери підтримують соціальні ініціативи в Україні у фінансовому плані, а також надають рекомендації щодо більш ефективної реалізації соціальних ініціатив, пов'язаних із допомогою постраждалим від війни. Як бачимо, кожна із перелічених вище інституцій має власний підхід до надання соціальної допомоги вразливим категоріям населення. Проте спільним для всіх трьох суб'єктів завданням є підтримка ментального та соціального здоров'я особистості, яка опинилась у складних життєвих обставинах та відчула на собі негативний вплив наслідків війни.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретичних засад соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей постраждалих від війни нам вдалося з'ясувати, що соціально-педагогічна підтримка – це сукупність заходів, що спрямовані на мінімізацію негативного впливу зовнішнього середовища на психологічний та соціальний розвиток особистості. Серед основних завдань соціально-педагогічної підтримки нам вдалося виявити розробку соціальних програм та ініціатив, підтримку соціального здоров'я населення, а також підготовку підростаючого покоління до успішної адаптації у соціальному середовищі.

Соціальні психологічні характеристики дітей, які постраждали унаслідок розгортання бойових дій, варто розділити на дві групи: соціальні фактори стосуються проблем із соціалізацією особистості, оскільки діти все частіше замикаються в собі та шукають підтримку у віртуальному просторі, а не серед звичного оточення. Психологічні характеристики згаданої вище категорії дітей містять в собі риси тривожності, апатичності, надмірної або мінімальної потреби у комунікації, а також прояви ПТСР. Варто підкреслити, що дитяча психіка є ще не до кінця сформованою, а тому не може конструктивно реагувати на кризові ситуації. Задля підтримки належного рівня ментального та соціального здоров'я дітей варто використовувати не лише локальні ресурси, а й залучати до розробки соціальних програм громадські та волонтерські організації, а також міжнародних партнерів. При дослідженні ролі цих інституцій у соціальній підтримці постраждалих від війни дітей нам вдалося визначити, що лише системна співпраця державних органів влади, громадських активістів та міжнародних партнерів дасть змогу забезпечити належний рівень підтримки громадян у подоланні негативних наслідків війни.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ (на прикладі діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь»)

2.1 Міжнародний досвід соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях

При плануванні соціальних ініціатив, що спрямовані на соціально-педагогічну підтримку дітей, варто також активно залучати і кращі практики міжнародного досвіду у цій сфері. Використання досвіду провідних країн світу дасть змогу оновити національні стандарти української соціальної системи, що у результаті стане корисним інструментом для планування дієвих освітніх активностей.

Розвиток міжнародної співпраці у сфері підтримки дитинства безпосередньо пов'язаний із діяльністю міжнародних організацій, що забезпечують мир і безпеку у світі. Завдяки ініціативам ООН були ухвалені ключові міжнародно-правові документи, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, що гарантує право сім'ї на захист з боку держави і суспільства. Також розроблено та прийнято Декларацію прав дитини, Конвенцію ООН про права дитини, Мінімальні стандартні правила щодо правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила), а також Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Кожен із документів так чи інакше є складовою формування системи міжнародних стандартів, на яких базується сучасна практика соціального захисту дитинства.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективність соціальних послуг значною мірою залежить від наявності розгалуженої мережі соціальних установ

та достатньої кількості підготовлених фахівців, здатних оперативно й професійно реагувати на потреби переселенців, а також від урахування вже напрацьованих світових практик у цій сфері. Переважно такі напрацювання стосуються трудових мігрантів, які виїжджають за межі своїх країн, однак чимало з них можуть бути корисними і для організації підтримки внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до міжнародного права, внутрішні переселенці розглядаються як біженці всередині країни – тобто люди, котрі з тих самих причин, що й біженці, вимушені залишити місце свого постійного проживання та переселитися в інший регіон своєї держави. Таким чином, у співвідношенні понять «біженець» і «переселенець» простежується спільна підстава – вимушена зміна постійного місця проживання. У загальній класифікації міграційних процесів внутрішньо переміщені особи визначаються як один із підвидів мігрантів [3, с. 26].

У системі освіти США соціально-педагогічна допомога розглядається як окрема галузь соціальної роботи, тому майже в кожному навчальному закладі працює соціальний працівник. Основне завдання соціально-педагогічної допомоги полягає у сприянні успішній адаптації дитини до шкільного середовища та налагодженні взаємодії між сім'єю, школою і громадою. З цією метою функціонують різні форми соціально-педагогічної підтримки, зокрема: school-counsellor (шкільний порадник), school-psychologist (шкільний психолог), school social worker (шкільний соціальний працівник).

Окрім шкіл, соціальні працівники активно долучаються і до організації літніх таборів. Найчастіше це консультанти (counsellors), які спеціалізуються на окремих напрямках роботи, наприклад: arts and crafts counsellor (консультант із ручних робіт та ремесел), land sports counsellor (консультант із наземних видів спорту), outdoor skills counsellor (консультант із занять на відкритому повітрі) тощо [2, с. 35].

Функціональні обов'язки шкільного консультанта різняться залежно від рівня освіти. У шкільній системі США традиційно виокремлюють три ланки: початкову (elementary school), середню (middle school) та старшу (high school).

На кожному з цих етапів обов'язки консультанта зміщуються. Зокрема, у початковій школі головна увага зосереджується на підтримці навчальної діяльності та розвитку академічних умінь, у середній – на формуванні особистісних рис, необхідних для успішної соціалізації, навчання та вибору майбутньої професії, а у старшій школі – на професійному самовизначенні та плануванні кар'єри.

Попри це, існує коло сталих проблем, які завжди перебувають у полі діяльності шкільного консультанта. До них належать:

- низький рівень мотивації до навчання, що знижує зацікавленість у відвідуванні школи та обмежує можливості професійного вибору;

- залучення до асоціальних підліткових груп;
- алкоголізм, наркотична й тютюнова залежність;
- раннє материнство;
- прояви шкільної жорстокості;
- терористичні прояви

Діяльність шкільного консультанта у США регламентується програмою та річним планом, які він складає самостійно з урахуванням Національного стандарту. Заняття можуть проводитися як із цілим класом, так і з малими групами. Учні отримують для опрацювання текстові чи відеоматеріали, іноді з попереднім самостійним ознайомленням. Система зворотного зв'язку включає написання есе, виконання тестів або проведення індивідуальних бесід. За потреби консультант організовує особисті зустрічі з учнями у власному кабінеті чи поза межами школи, де суворо дотримується принципу конфіденційності [34, с. 304].

В Англії педагогічна підтримка охоплює поняття pastoral care (пасторська турбота), tutoring (опікунство) та personal and social education (особистісна й соціальна освіта). Незважаючи на різноманіття термінів, сутність цього явища зводиться до надання превентивної та оперативної допомоги дітям і підліткам у розв'язанні їхніх індивідуальних проблем, що можуть стосуватися фізичного й

психічного здоров'я, міжособистісного спілкування, навчальних труднощів, а також питань життєвого й професійного самовизначення.

У Нідерландах значення цього поняття виражене у термінах *school counseling and guidance* та *career counseling*, які означають систему психолого-педагогічної допомоги дитині в освітньому процесі та у виборі майбутнього професійного шляху. У вжитку нідерландців також зустрічається поняття *pedagogical support* – педагогічна підтримка [14, с. 170].

У Німеччині реалізація програм соціально-педагогічної підтримки дітей і молоді значною мірою ґрунтується на принципах волонтерської діяльності. Хоча саме слово «волонтер» не є традиційним для німецької мови (запропоновані варіанти «добровільний помічник» чи «ініціатива добровільного соціального представника» не набули поширення), явище добровільної участі в соціальній сфері має широке розповсюдження. Важливою особливістю німецької практики є те, що молоді люди, які прагнуть здобути спеціальність «соціальний педагог» або «соціальний працівник», фактично не мають шансів вступити на відповідні програми без підтвердження активної участі у волонтерській діяльності. При цьому їхня волонтерська практика часто відбувається під керівництвом досвідчених і висококваліфікованих соціальних педагогів чи працівників.

У багатьох високорозвинених країнах, зокрема й у Німеччині, виконання волонтерської роботи вважається престижним і соціально значущим, у тому числі й у сфері допомоги дитячим об'єднанням. Значна кількість німецьких волонтерів співпрацює з дитячими та молодіжними громадськими організаціями екологічного, скаутського, спортивного, соціального чи релігійного спрямування. За статистикою, у таких об'єднаннях працює від 200 до 600 тисяч добровольців.

Окремої уваги заслуговує досвід діяльності гуртків дітей та молоді, які організовуються і керуються самою молоддю за принципом «молодь виховує молодь» або «молодь веде молодь». Зазначені ініціативи орієнтовані на організацію дозвілля, заняття за інтересами, спільні прогулянки, культурні заходи, листування тощо. Крім виконання власних завдань, подібні об'єднання

часто реалізують спільні проекти, що сприяє розвитку колективної відповідальності та лідерських навичок учасників ініціатив [22, с. 174].

У Мексиці батьки, які пройшли навчання в межах Національної програми початкової освіти для вихователів понад 1,2 мільйона найбідніших дітей віком до трьох років, зазначають, що їхнє ставлення до догляду та виховання суттєво змінилося. У Великій Британії співробітники соціальних служб при школах працюють у тісній взаємодії з учителями, батьками й дітьми: проводять консультації, з'ясовують чинники та обставини, що впливають на ситуацію, і на цій основі намагаються вирішувати проблеми. Якщо ж завдання виходить за межі їх компетенції, вони передають його у відповідні відділи соціальних служб або інші агентства.

Соціально-педагогічна робота шкіл із сім'ями учнів за кордоном будується на основі діагностики сім'ї (анкетування, обстеження умов життя дитини тощо) та реалізується на основі діяльності соціальних служб в освіті, діяльності шкільних соціальних педагогів і соціальних працівників, взаємодії з державними й недержавними організаціями. Серед форм такої роботи варто виокремити функціонування гарячих телефонних ліній, організацію спільних з батьками екскурсій, ярмарків, благодійних акцій. Основними напрямками соціально-педагогічної діяльності є виховання дітей у сім'ї, надання спеціальних освітніх послуг (зокрема навчання за адаптованими програмами), а також консультування щодо проблем дитини в родинному та соціальному середовищі [30, с. 215].

Таким чином, міжнародний досвід соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях, демонструє, яким чином європейські практики роботи із дітьми можна використовувати у межах національної системи соціальної підтримки. Зокрема, корисним для України є досвід США, де досить поширеною є практика шкільного консультанта. Обов'язки зазначеного фахівця є досить різноманітними та варіюються залежно від віку та психологічного стану дітей. Досвід Англії та Нідерландів є досить подібним, оскільки система соціально-педагогічної підтримки включає кілька інституцій.

У Мексиці популярними є курси для батьків, які спрямовані на розвиток та покращення навичок догляду за новонародженими. Як бачимо, Україна може успішно запозичити та інтегрувати світовий досвід до національної соціальної системи, що у результаті покращить рівень соціального здоров'я населення та зробить його більш конкурентоспроможним на міжнародному ринку.

2.2. Напрями діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» у сфері підтримки дітей постраждалих від війни

Основними завдання Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» є соціальна та психологічна підтримка дітей, сім'ї яких постраждали від війни. Основною метою створення Центру є розвиток соціальних навичок вихованців та навчання їх вмінню ефективно долати труднощі та проживати кризові ситуації.

Волинський обласний благодійний фонд «Карітас-Волинь» було засновано у 2010 році та є частиною загальноукраїнської мережі «Карітас-Україна». Метою фонду є надання соціальної підтримки та допомоги найбільш вразливим верствам населення України незалежно від їхньої національної приналежності чи релігійних переконань. Усі залучені благодійні кошти спрямовуються на покращення умов перебування підопічних у центрі. Фонд забезпечує прозорість фінансування та звітує про витрати на своєму офіційному сайті [10].

Відповідно до Керівних принципів Карітас Волинь усі співробітники несуть відповідальність за ефективне та належне використання всіх ресурсів організації, зокрема і державної та приватної підтримки, а також будь-яких федеральних грантів чи контрактів, що забезпечують виконання місії Карітас Волинь. Внутрішній контроль та операційні процедури організації спрямовані на виявлення, запобігання та протидію неналежній діяльності або зловживанню ресурсами. Будь-яке навмисне або ненавмисне порушення правил внутрішнього контролю, операційних процедур, законів чи нормативних положень підлягає розкриттю. Політика інституції встановлює обов'язок повідомляти про підозри

щодо фінансових або бухгалтерських порушень та/або шахрайських дій. Карітас Волинь розслідує всі повідомлення про неналежну поведінку та гарантує захист осіб, які добросовісно надають таку інформацію [31].

У 2022 році ВОБФ «Карітас-Волинь» реалізував 12 проєктів на загальну суму 93 651 544,49 гривень. Так, від початку повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 року ВОБФ «Карітас-Волинь» активно працював у Волинській та Рівненській областях задля подолання гуманітарної кризи та підтримки внутрішньо переміщених осіб у рамках Всеукраїнської програми МБФ «Карітас України» «Реагування на надзвичайні ситуації внаслідок бойових дій в Україні 2022» на суму 41 172 240,33 грн.

Основна мета соціального проєкту полягала у забезпеченні базових потреб вразливих осіб, які постраждали від конфлікту під час початкового переміщення з зон бойових дій та тимчасово окупованих територій України. Впродовж дії проєкту внутрішньо переміщені особи з числа вразливих груп населення та ті, хто залишився у небезпечних зонах, отримали необхідну допомогу:

1. Приготування та роздача гарячих обідів;
2. Формування та видача продуктових та гігієнічних наборів для різних категорій, від дітей до осіб з обмеженими можливостями;
3. Забезпечення питною механічно очищеною водою всіх потребуючих серед ВПО;
4. Закупівля предметів для тимчасового проживання (ковдри, постільна білизна, матраци тощо);
5. Надання дорожніх аптечок першої невідкладної допомоги;
6. Організація евакуації осіб із зон активних бойових дій;
7. Розміщення дітей та їхніх батьків у літніх таборах для психологічної та психоемоційної реабілітації;
8. Створення дружнього для дітей простору, що дозволяє залучати їх до різних заходів для психоемоційного розвантаження та волонтерської діяльності;
9. Надання адвокаційної та юридичної допомоги;

10. Забезпечення благодійної фінансової допомоги цільового призначення.

З перших днів війни у м. Нововолинськ організована робота благодійної їдальні, де переселенці могли отримати гарячі обіди та воду. Кількість бенефіціарів їдальні зросла з 100 до 500 осіб на день. Починаючи з березня 2022 року, благодійна їдальня приготувала 89 544 гарячих обідів для 3 843 осіб. Всі пережиті емоції та труднощі воєнного стану переселенці привозять із собою до нових місць проживання. Для психоемоційного розвантаження дорослих та дітей Карітас-Волинь організовував різні заходи соціально-психологічної підтримки, спрямовані на зміцнення переселенців перед життєвими труднощами, що були спричинені військовою агресією РФ проти України [15].

У 2023 році організація отримала фінансування на загальну суму 66,14 млн гривень, з яких 29,5 млн грн було виділено на реалізацію благодійних цілей у вигляді фінансових пожертв, 139,3 тис. грн інших коштів та 36,5 млн грн відповідно були спрямовані на благодійну та гуманітарну допомогу в товарно-матеріальних цінностях. Впродовж року працювало 14 проєктів, спрямованих на підтримку вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, дітей, людей з інвалідністю та самотніх людей похилого віку.

Основними напрямками реалізованих проєктів були надання продуктових і гігієнічних наборів, соціальний супровід, юридична допомога, організація освітніх та творчих занять, робота дитячих центрів і таборів, а також психологічна та психосоціальна підтримка. Значну увагу фахівців Центру було приділено роботі з дітьми та молоддю. Зокрема, спеціалісти Карітас-Волинь організовували літні табори, проводили індивідуальні та групові психологічні консультації, а також всіляко сприяли реінтеграції дітей до нового соціального середовища. Активно розвивала інституція і соціальні проєкти «Домашня опіка» для людей похилого віку та «Підтримка дітей та людей з інвалідністю під час кризового реагування».

У межах проведення цих проєктів було також реалізовано спеціальні ініціативи: інтеграційний хаб «Сила добра Карітас Волинь», проєкти з розвитку

соціальної згуртованості та конфліктної медіації, ремонт та облаштування дитячих центрів, закупівля обладнання для соціального підприємництва та автомобіля для організації. Загалом за час реалізації проєктів було витрачено мільйони гривень на програмні витрати, заробітну плату персоналу, закупівлю обладнання, ремонтні роботи та гуманітарну допомогу, що дало змогу охопити понад 3,2 тис. унікальних бенефіціарів [16].

У 2024 році Волинський обласний благодійний фонд «Карітас-Волинь» реалізував 12 проєктів на загальну суму 93 651 544,49 грн. Серед них проєкт NIN ERPU – Гуманітарна допомога для осіб, постраждалих від війни в Україні, спрямований на комплексну підтримку бенефіціарів, задоволення їх фізичних та психосоціальних потреб і забезпечення соціального захисту. У межах зазначеного проєкту було надано 8397 послуг, зокрема організовано надання психосоціальної підтримки у Кризовому центрі, Інклюзивному центрі та Просторі дружньому до дітей, багатоцільові кеш-грантів (MPC) та грошової допомоги від кейс-менеджерів. Психологами проєкту здійснювалася підтримка дітей і дорослих, які опинилися у скрутному становищі, шляхом реалізації та проведення індивідуальних консультацій, групових занять і тренінгів для зміцнення психоемоційного стану: дорослі психологи допомогли 448 особам, дитячі – 295 бенефіціарам.

Кризовий центр надавав індивідуальні послуги захисту за участю операторів кол-центру, кризових консультантів, кейс-менеджерів, юристів і фасилітаторів. Кризові консультанти допомогли 345 особам, кейс-менеджери – 315, оператори кол-центру – 3610, а юристи – 426 бенефіціарам. Інклюзивний центр за підтримки соціальних працівників, логопедів, психологів і фізичних терапевтів забезпечував навчання життєвим навичкам, реабілітаційні та терапевтичні послуги для людей з інвалідністю: всього надано 931 послугу, психолог допоміг 382 особам, логопед і фізичний терапевт – 229, майстерня інклюзивного центру – 320 бенефіціарам.

Простір дружній до дітей забезпечував дітям і підліткам доступ до активностей, що сприяють психосоціальному благополуччю, соціалізації та

інтеграції у нових громадах. Послугами скористалися 1009 дітей віком 0–18 років, отримавши 2575 послуг. Завдяки наданню багатоцільових кеш-грантів та грошової допомоги кейс-менеджерів сім'ї мали можливість покрити базові витрати на їжу, житло, медичні послуги та інші потреби, а також змогли отримати більший рівень автономії у використанні коштів. Загалом МРС підтримало 224 бенефіціари (з них 98 дітей) на суму 2 503 880 грн, а грошову допомогу від кейс-менеджерів отримали 198 осіб.

Мобільні виїзди стали важливим елементом проєкту, що дали змогу надавати послуги та ресурси для людей у віддалених громадах, де немає осередків Карітасу. За період дії проєкту виїзди відбулися у 13 громадах Волині. Загальна сума витрат на проєкт «Гуманітарний захист людей, постраждалих від війни в Україні» у 2024 році склала 12 933 316,22 грн, з яких: 188 382,81 грн спрямовано на програмні заходи Простору дружнього до дітей, 104 975,52 грн – на матеріали для занять та роботу спеціалістів з інклюзії, 317 019,8 грн – на покращення соціально-побутових умов ВПО (закупівля посуду, кухонного приладдя, постелі, рушників, гігієнічних та медичних засобів, оплата медобстежень та ліків). Також у межах організації цього проєкту проведено ремонтні роботи в кризовому центрі з відновлення даху на суму 62 700 грн та закупівля матеріалів – 13 054 грн.

Проєкт «Домашня опіка», який започаткований ще у 2020 році за підтримки бельгійської волонтерської організації «Україна-Проект-Едегем», спрямований на допомогу самотнім людям похилого віку та особам з інвалідністю, які потребують стороннього догляду. Послуги надаються відповідно до державного стандарту підтримки проживання у м. НовоВолинськ та селищі Благодатне (Волинська область) і включають комплекс заходів для створення соціально-побутових умов для самостійного життя та захисту прав і інтересів бенефіціарів.

Отож, Центр для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» надає системну підтримку дітям постраждалих від війни. Зокрема, у межах діяльності Центру за 2022-2024 рр. було організовано

низку проєктів, що спрямовані на надання фінансової, соціальної та психологічної допомоги постраждалим. Крім того, політика Центру вимагає від фахівців дотримання принципів доброчесності, відповідальності та емпатії до вразливих категорій населення, що позитивно впливає на рівень реалізації соціальних ініціатив. Не менш важливою є також і волонтерська діяльність Центру. Так, за роки повномасштабної війни спеціалістам цієї інституції вдалося організувати надання гуманітарної допомоги переселенцям, що досить позитивно вплинуло на процес реінтеграції ВПО до нових умов соціального середовища.

2.3. Розробка проєкту програми соціально-педагогічної підтримки дітей

На основі вивчення основних напрямів діяльності Центру для дітей і сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» нам вдалося розробити проєкт програми соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у складних життєвих ситуаціях внаслідок війни. Метою програми є створення безпечного середовища для навчання та розвитку підростаючого покоління, а також всебічна соціальна та психологічна підтримка сімей постраждалих від війни. Для початку охарактеризуємо цільову аудиторію програми та її основні потреби (рис. 2.1).

Діти постраждалих від війни

- Вік: 3-17 років
- Потреби: індивідуальні та групові навчальні заняття, спрямовані на всебічний розвиток особистості

Батьки та опікуни дітей, які постраждали від війни

- Вік: 25-50 років (дорослі працездатного віку)
- Потреби: психологічна підтримка, надання консультацій щодо виховання дітей

Рис. 2.1 – Цільова аудиторія програми соціально-педагогічної підтримки дітей постраждалих від війни

Джерело: створено автором

Основною метою програми, як вже зазначалось вище, є створення комфортного та безпечного середовища для розвитку дитини, а також психологічна та соціальна підтримка батьків та опікунів дітей, які зазнали згубного впливу війни. Серед основних завдань програми нам вдалося виокремити наступні напрями:

- підтримка психологічної адаптації дитини до умов нового соціального середовища;
- розвиток навичок соціальної взаємодії як дітей, так і батьків та опікунів;
- ментальна та соціальна підтримка родин, що зазнали впливу війни.

Структура програми соціально-педагогічної підтримки передбачає проведення індивідуальних та групових занять, організацію творчих майстерень та ігрового простору для дітей. Крім того, у межах програми ми передбачили можливість індивідуальних соціально-психологічних консультацій для батьків, які опинились у кризових ситуацій і прагнуть мінімізувати вплив негативних факторів на розвиток дитячої психіки. Індивідуальні та групові заняття

спрямовані на розвиток комунікативних навичок дітей. Окремо ми також передбачили можливість індивідуальних занять для дітей із особливими освітніми потребами та ПТСР, адже в сучасних умовах надзвичайно важливо забезпечити реалізацію інклюзивного підходу до надання освітніх послуг. Організація ігрового простору буде корисною для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, адже як відомо, у цьому віці діти пізнають навколишній світ через гру та краще сприймають інформацію за допомогою навчальних ігор. Повний курс програми ми плануємо реалізувати на один місяць, де для кожної групи відвідувачів буде передбачено 4 заняття (по одному на тиждень). Тобто ми плануємо провести по 4 заняття для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, дітей середнього та старшого шкільного віку, а також 4 індивідуальні консультації для їх батьків та опікунів. Більш детально структура соціально-педагогічної підтримки для кожної із зазначених вище категорій розміщена у Дод. А, Б та В відповідно.

Серед методів та форм роботи, що передбачені програмою, найбільш поширеними є індивідуальні та групові заняття, а також техніки арт-терапії. Варто зазначити, що для кожної із категорій відвідувачів індивідуальні та групові заняття відрізняється. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку ми передбачили проведення ігрових занять з малювання, моделювання (складання кубиків або Lego) та цікавих руханок. Для дітей середнього та старшого шкільного віку ми звернули увагу на проведення інтерактивних занять, адже ігровою діяльністю підлітків зацікавити досить важко. За допомогою використання методів обговорень та проєктної діяльності нам вдасться сформувати довіру підлітків до нового середовища, а також змотивувати їх до подальшого обговорення актуальних для них проблем. Для батьків та опікунів дітей ми обрали формат індивідуальних та групових консультацій, де також використали методи обговорення та арттерапевтичні техніки. Варто також підкреслити, що формат індивідуальних консультацій для батьків буде відбуватися виключно за їхньою згодою, тобто у цьому випадку перевага надається все-таки груповим консультаціям.

Важливою складовою планування програми є також і пошук ресурсного забезпечення. Зокрема, у таб. 2.1 ми продемонстрували всі необхідні для реалізації програми ресурси.

Таблиця 2.1

**Ресурсне забезпечення програми соціально-педагогічної підтримки
дітей постраждалих від війни**

Категорія	Необхідні елементи	Призначення / використання
Призначення та обладнання	Ігрові кімнати, навчальні хаби, кімнати для групових занять, арт-майстерні, простір для індивідуальних консультацій	Забезпечення безпечного та комфортного середовища для дітей; простір для навчання, творчості та соціальної взаємодії
Матеріали для занять та майстер-класів	Канцелярія (папір, олівці, фломастери, фарби), конструктори, кубики, настільні ігри, матеріали для творчості (глина, тканини, пластилін), роздаткові матеріали, психологічні картки, книги	Використання у творчих, навчальних та психологічних активностях; підтримка розвитку навичок емоційної регуляції та соціальної взаємодії
Персонал та компетенції	Педагоги (дошкільна та шкільна освіта), психологи, соціальні працівники, арт-терапевти, волонтери	Проведення індивідуальних та групових занять, надання психоемоційної підтримки, консультування батьків та опікунів

Джерело: створено автором

Перед початком планування програми варто більш детально ознайомитись із потребами дітей та їх батьків або опікунів. На цю програму ми розробили для всіх категорій дітей (від дошкільного віку (3 роки) до старшого шкільного віку (17 років)). Під час аналізу цільової аудиторії проєкту варто звернути увагу насамперед на вік дітей та їх основні потреби. При виявленні категорій осіб, які мають ознаки тривожності або ПТСР, варто залучити до розробки програми кваліфікованого психолога. Не менш важливою складовою реалізації програми є також і робота з батьками. Перед початком роботи варто провести ознайомчу консультацію та визначити основні потреби батьків дітей. Не варто тиснути на батьків і намагатись їх «розговорити», оскільки надмірний вплив фахівця може спричинити зворотній ефект та послабити рівень ефективності реалізованої програми.

Для організації належного ресурсного забезпечення варто залучити також і громадські та волонтерські організації, що спеціалізуються на створенні аналогічних проєктів. Варто заздалегідь запланувати бюджет програми, а також представити організаціям сформований план дій та очікувані результати від реалізації програми, що дасть змогу змотивувати потенційних партнерів щодо участі у підтримці проєкту.

Не менш вагомою складовою реалізації програми є також і визначення відповідальних осіб. Для кожного етапу програми варто обрати 1-2 фахівців, які вже працювали у подібних проєктах та мають певний досвід у сфері організації соціальних ініціатив. Додатковою перевагою буде також і залучення міжнародних партнерів (за можливості), що дасть змогу ефективно використати кращі практики світового досвіду соціальної підтримки вразливих категорій населення.

Наразі програма перебуває на етапі планування та реалізації, тому оцінити її потенційну ефективність ми можемо лише умовно. Так, у таблиці 2.2 ми навели показники, за якими будемо оцінювати програму у майбутньому, а також описали очікувані результати за кожним із показників.

Таблиця 2.2

Аналіз потенційної ефективності програми соціально-педагогічної підтримки дітей постраждалих від війни

Показник	Очікувані результати	Методи збору даних	Джерела зворотного зв'язку
Психоемоційний стан дітей	Зменшення рівня тривожності та стресу, покращення настрою, підвищення рівня впевненості	Спостереження педагогів, психологічні опитувальники, короткі інтерв'ю	Діти, психологи, педагоги
Рівень соціальної адаптації	Покращення навичок спілкування, взаємодії з однолітками та в групі, участь у колективних активностях	Анкетування, спостереження під час занять, аналіз участі в заходах	Діти, соціальні працівники, педагоги

Участь у заходах	Регулярна участь у заняттях та майстер-класах, підвищення рівня мотивації до навчання	Ведення журналів відвідуваності, аналіз активності, участь у групових проєктах	Діти, педагоги, батьки
Зворотний зв'язок від дітей та батьків	Рівень задоволення програмою, відчуття підтримки, пропозиції щодо покращення майбутніх проєктів	Анкетування, опитування, групові обговорення, індивідуальні інтерв'ю	Діти, батьки, опікуни

Джерело: створено автором

Таким чином, розробка програми соціально-педагогічної підтримки дітей постраждалих від війни є важливим засобом підтримки психоемоційного здоров'я підрастаючого покоління. Розроблена програма спрямована на розвиток навичок дітей долати стресові ситуації, знаходити вирішення проблем, а також вміння адаптуватися до нових умов соціального середовища. Важливою складовою програми є також і робота із батьками та опікунами дітей, що дасть змогу пропрацювати дорослим стресові ситуації, а також здобути новий досвід у вихованні дітей. Реалізовувати програму ми плануємо впродовж одного місяця. Для кожного категорії осіб ми передбачили 4 заняття (по одному заняттю на тиждень). Оцінка потенційної ефективності створеної програми включатиме аналіз рівня взаємодії дітей до та після впровадження програми, а також аналіз рівня стресу та тривожності перед та після проведення занять.

Висновки до розділу 2

У результаті вивчення основних напрямів соціальної педагогічної підтримки дітей, що постраждали внаслідок війни, на прикладі діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» нам вдалось підсумувати, що серед основних векторів діяльності інституції варто виокремити планування та організацію соціальних проєктів та ініціатив, підтримка психологічного та соціального здоров'я вразливих категорій населення, а також розвиток комунікативних навичок та адаптивності дітей постраждалих від війни.

На основі вивчення основних напрямів діяльності Центру нам вдалося розробити проєкт програми соціально-педагогічної підтримки дітей. Основною метою програми є розвиток стресостійкості та зниження тривожності дітей, формування безпечного та комфортного середовища для всебічного розвитку особистості. Структура програми містить 12 занять для 3-х основних категорій учасників (по 4 заняття для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; для дітей середнього та старшого шкільного віку; для батьків та опікунів дітей відповідно). Оцінка потенційної ефективності програми в майбутньому буде здійснюватися на основі рівня задоволення учасників програмою, спостережень викладачів, а також оцінюванні рівня тривожності та стресу дітей до та після впровадження програми.

Аналіз міжнародного досвіду у сфері соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях, демонструє, як саме кращі світові практики можна інтегрувати до національної соціальної системи. Наприклад, корисним для України буде досвід США, де досить активно використовують практику шкільного консультування вразливих категорій дітей. У результаті обміну досвідом нашої державі вдасться сформувати нову систему соціальної підтримки, а також підвищити рівень соціального здоров'я громадян.

ВИСНОВКИ

У результаті вивчення теми «Соціально-педагогічна підтримка дітей з сімей постраждалих внаслідок війни в Україні» вдалося сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано, що соціально-педагогічна підтримка є сукупністю заходів, спрямованих на підвищення рівня соціального та ментального здоров'я особистості. Основними завданнями соціально-педагогічної підтримки є розвиток комунікаційних та соціальних навичок, розвиток вміння адаптуватися до умов нового середовища, підтримка стресостійкості та зниження тривожності. Принципами організації соціально-педагогічної підтримки є дотримання вимог конфіденційності інформації, доступність та послідовність у формуванні корекційних програм. Варто також зазначити, що соціально-педагогічна підтримка містить в собі дві складові: соціальну, що передбачає процес адаптації дитини до соціального середовища, та педагогічну, в основі якої – новітні педагогічні методи та підходи, спрямовані на всебічний розвиток особистості.

2. Виявлено, що соціально-психологічні потреби дітей, які пережили втрату, є досить різноманітними, а також варіюються залежно від віку дитини та рівня її тривожності. Зокрема, до психологічних характеристик цієї категорії дітей варто віднести високий рівень тривожності, замкнутість або навпаки надмірна потреба у комунікації, апатія та агресія, а також ПТСР. До соціальних характеристик дітей постраждалих від війни варто віднести труднощі із соціалізацією та адаптацією. Часто такі діти надають перевагу спілкуванню в онлайн-просторі, ніж розмовам із зовнішнім оточенням, що ускладнює процес інтеграції дитини до нових умов.

3. Визначено, що громадські та волонтерські організації, а також міжнародні партнери відіграють важливу роль у підтримці соціально-педагогічних ініціатив. Громадські та волонтерські організації сьогодні активно долучаються до створення соціальних проєктів, підтримують вразливі категорії

населення, а також організовують хаби та простори підтримки для вимушено переміщених та постраждалих від війни осіб. Часто до розвитку такого формату ініціатив долучаються і міжнародні партнери. Закордоном практика допомоги вразливим категоріям населення є досить розвиненою та інноваційною, що дає змогу національним фахівцям краще організовувати локальні проєкти.

4. Окреслено, що основними напрямками діяльності Центру для дітей та сімей Волинського обласного благодійного фонду «Карітас-Волинь» є надання соціальної та психологічної підтримки вразливим категоріям населення, розробка соціальних та педагогічних ініціатив, спрямованих на покращення рівня адаптації дітей та їх сімей до умов нового соціального середовища. За роки повномасштабної війни Центру вдалося організувати низку проєктів, більшість із яких була спрямована саме на допомогу дітям постраждалим від війни. Крім того, політикою Центру визначено необхідність дотримання принципів доброчесності та прозорості у роботі фахівців Центру, що сприяє активній та ефективній роботі у сфері соціального захисту дітей.

5. Висвітлено, що розробка програми соціально-педагогічної підтримки дітей спрямована на створення комфортних та безпечних умов для всебічного розвитку кожної дитини. Структура програми розрахована на три основні категорії учасників: діти дошкільного та молодшого шкільного віку, діти середнього та старшого шкільного віку; батьки та опікуни дітей. Для кожної категорії ми розробили по 4 заняття, а власне всю програму плануємо реалізувати впродовж місяця. У майбутньому оцінка потенційної ефективності програми включатиме оцінку рівня задоволення учасників програмою, результати спостереження педагогів, а також оцінку рівня тривожності та стресу в дітей до та після впровадження програми.

6. Розглянуто, що міжнародні практики соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинились у кризових ситуаціях, демонструють, як саме Україна може інтегрувати світові практики до національної системи соціальної підтримки. Зокрема, корисним для України є досвід США, де досить популярною є практика шкільного консультування вразливих категорій дітей. Цікавим є

також і досвід Великобританії, де поширеним є явище сімейного патронажу. У Німеччині соціально-педагогічна підтримка здійснюється кількома фахівцями, кожен із яких має власні обов'язки та функції залежно від віку та особливостей розвитку дітей. У процесі імплементації зарубіжного досвіду Україні вдасться сформувати нову ефективну систему соціальної підтримки. Крім того, використання кращих світових практик дозволить підвищити рівень соціального здоров'я населення, яке зможе ефективно конкурувати на міжнародному ринку праці.

Перспективи подальших досліджень теми можуть бути пов'язані із дослідженням новітніх методів реабілітації та соціальної реінтеграції постраждалих від війни. Майбутні наукові розвідки цієї теми також можуть бути спрямовані на розробку інноваційних проєктів, що поєднують освітні, соціальні та психологічні методи роботи із вразливими категоріями населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Є., Васильєв М. Волонтерський рух в Україні: засади і принципи діяльності. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи»*. 2015. С. 12–15. URL: https://keui.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/04/04_avramenko_vasiliev.pdf.
2. Алексеєнко Т. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (1). С. 33–47. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2017_21\(1\)__5.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2017_21(1)__5.pdf).
3. Алексеєнко Т., Гончар Л. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія / за ред. Т.Ф. Алексеєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723129/1/4%D0%92%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_web%20%284%29.pdf.
4. Алексеєнко Т., Жданович Ю. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. К. : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708676/1/2_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.%D1%81%D0%BE%D1%86.%D0%BF%D0%B5%D0%B4.07.11_3v%20-%20%D0%90%D0%A2%D0%A4.pdf.

5. Бабарицький О., Ігнатська А. Роль міжнародних організацій у сучасному світі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3.3. С. 239–243. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334827>.
6. Батарейна І., Мільчевська Г. Окремі питання соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: педагогіка та психологія. 2024. Вип. 3. URL: <https://reicst.com.ua/pmtp/article/view/2024-3-01-02>.
7. Бережняк Т. Сутнісна характеристика поняття «соціально-педагогічна підтримка» як наукової категорії та виду діяльності. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 11–13. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3431/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_2023.pdf#page=12.
8. Боярська-Хоменко А. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей у воєнний період. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 16–18 берез. 2023 р. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 1056–1058. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/3b0fde82-42c2-4032-b78d-88364a6ddcfc>.
9. Гридковець Б. Вплив війни на психологічний стан дітей та їх батьків. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*. 2021. С. 66–70. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Konferenciya-verstka-molodih-uchenih_01.12.pdf#page=66.
10. Діяльність. Карітас-Волинь. URL: <https://caritas-volyn.com/diyalnist/>.

11. Дудіцька С., Мосейчук Ю. Підтримка та соціально-психологічна адаптація дітей та підлітків в умовах війни. *Академічні візії*. 2025. Вип. 43. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1864>.
12. Єрмак О., Мірошніченко А. Міжнародні та національні програми допомоги постраждалим від війни: виклики та перспективи. *Ehrlich's Journal*. 2024. Вип. 11. С. 22–27. URL: <http://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/article/view/105>.
13. Жданович Ю. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (1). С. 204–213. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19\(1\)__21.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2015_19(1)__21.pdf).
14. Зайковська С. Зарубіжний досвід надання педагогічної підтримки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя. 2010. Вип. 6 (59). С. 169–175. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/6/6_2010.pdf#page=169.
15. Звіт Карітас Волинь за 2022 рік. Карітас-Волинь. 5 травня 2023. URL: <https://caritas-volyn.com/zvit/zvit-karitas-volyn-za-2022-rik/>.
16. Звіт Карітас Волинь за 2023 рік. Карітас-Волинь. 9 лютого 2024. URL: <https://caritas-volyn.com/zvit/zvit-karitas-volyn-za-2023-rik/>.
17. Колосок А.М., Мельник О.М. Соціальний захист пільгових категорій громадян. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.26>
18. Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 139. С. 207–214. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10812/>.

19. Майко Т., Грушко І. Роль громадських організацій у забезпеченні національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Acta Securitatae Volynienses*. 2023. № 1. С. 28–34. URL: https://www.researchgate.net/profile/Miroslava-Filipovic-4/publication/377310702_Volinskij_nacionalnij_universitet_imeni_Lesi_Ukrainki_ACTA_SECURITATAE_VOLYNIENSES/links/659fddb7af617b0d873be102/Volinskij-nacionalnij-universitet-imeni-Lesi-Ukrainki-ACTA-SECURITATAE-VOLYNIENSES.pdf#page=28.

20. Ніколайчук Ю. Соціальна підтримка сімей з дітьми в умовах війни. *Освіта і наука України в умовах війни та миру: суспільні виклики та перспективи розвитку*: збірник наукових праць XXV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-26 березня 2025 року. Частина 1 / Карпатський інститут підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Хуст: КІП, 2025. С. 100–104. URL: <https://kipuu.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/Zbirnyk-naukovyh-prats.-CHastyna-I..pdf#page=100>.

21. Орос М. Вплив війни на людину. Зміни психіки та характеру в умовах воєнного стану. *Український медичний часопис*. 2023. Вип. 2 (154). С. 3–7. URL: <https://umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2023/05/5271.pdf>.

22. Пришляк О. Соціально-педагогічна підтримка дітей і молоді у Федеративній Республіці Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 26. С. 173–177. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuuped_2013_26_58.pdf.

23. Пророк Н. Війна і проблема надмірного залучення дітей до цифрового світу. *Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми* : збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 23 серпня 2024 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 64–70. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743008/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84._23_08_2024%28%D0%95%D0%91%29.pdf#page=64.

24. Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 52. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2546/2466>.

25. Сергєєва Н. Соціально-педагогічна підтримка ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків у педагогічній теорії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 2.19. С. 224–235. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/107222/>.

26. Сєдова Н. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Здоров'я і суспільство в умовах війни: Збірник наукових статей*. Кропивницький : ЦРПол, 2022. С. 18–27. URL: https://cnej.gov.md/sites/default/files/zbirnik_statey-2022._1.pdf#page=19.

27. Ситняківська Л., Літяга І. Формування соціального здоров'я учнів в умовах війни. *16th International Scientific and Practical Internet Conference «Modern Movement of Science»*, October 14-15, 2024, Dnipro, Ukraine, 2024. С. 352–353. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/41602/1/1.pdf>.

28. Сметанюк Т. Волонтерська діяльність в громадських організаціях. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 14. С. 225–231. URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkp_sp_2010_14_35.pdf.

29. Тесленко В. Сутнісні характеристики соціально-педагогічної діяльності й соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями. *Соціальна педагогіка: Теорія та практика*. 2007. Вип. 3. С. 50–53. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sosped_2007_3.pdf#page=48.

30. Трубавіна І. Закордонний досвід соціально-педагогічної роботи з сім'єю. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. Вип. 4. С. 214–217. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzspp_2012_4_43.pdf.

31. Убезпечення. Карітас-Волинь. URL: <https://caritas-volyn.com/ubezpechennya/>.

32. Чернуха Н. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. Вип. 6. С. 179–182. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Znpkhist_2012_6_43.pdf.

33. Шимко Х. Соціалізація дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (28 травня 2025 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2025. С. 104–107. URL: <http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4398/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-2025.pdf#page=104>.*

34. Шпак В. Педагогічна підтримка дітей у США: теорія та практика надання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 22 (4). С. 300–308. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vlup_2012_22\(4\)_45.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vlup_2012_22(4)_45.pdf).

35. Шпиг Н. Роль просторів дружніх до дітей у вихованні та соціалізації дітей: досвід громадських організацій Сумщини. *Втягнення дітей у військові конфлікти: кримінально-правові та психолого-педагогічні механізми реагування* : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, м. Харків, 25 жовт. 2024 р. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошкіл. педагогіки, Від-ня психології та спец. педагогіки. Харків : Право, 2024. С. 139–142.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура програми соціально-педагогічної підтримки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

№ заняття	Тема	Мета	Форми та методи роботи	Приклади ігор та розвиваючих вправ
1	«Знайомство та довіра»	Допомогти дітям відчувати себе безпечно та комфортно у новому середовищі, налагодити контакт між учасниками заняття	Ігрове коло, інтерактивне знайомство, малюнки-символи	Гра «Клубочок довіри» – діти передають клубок ниток, називають своє ім'я та улюблену справу
2	«Гра як шлях до адаптації»	Зняти психоемоційне напруження, навчити дітей взаємодіяти за допомогою гри	Рухливі ігри, парні вправи, колективні завдання	Гра «Будуємо місто з кубиків/LEGO» – діти разом створюють «місто мрії», вчаться домовлятися і співпрацювати в команді
3	«Розвиток комунікації та навичок співпраці»	Формувати навички спілкування, вміння працювати в команді	Творчі групові вправи, рольові ігри	Гра «Крокодил» (емоційна версія) – замість слів дитина показує емоцію чи ситуацію, а інші діти її відгадують
4	«Я і моя громада»	Сприяти усвідомленню себе частиною колективу, інтеграція до нового соціального простору	Арт-терапія, обговорення, колективна творчість	Гра «Дерево мрій» – діти малюють чи пишуть на листочках свої мрії, прикріплюють їх до спільного «дерева» (можна намалювати стовбур на дошці або роздрукувати у форматі А3)

Джерело: створено автором

**Структура програми соціально-педагогічної підтримки дітей
середнього та старшого шкільного віку**

№ заняття	Тема	Мета	Форми та методи роботи	Приклади активностей
1	«Моя історія і мої ментальні ресурси»	Допомогти підліткам усвідомити власні сильні сторони	Дискусії в малих групах, арт-замальовки, мініпрезентації	Активність «Моя суперсила» – підлітки малюють або описують свої сильні якості та обговорюють, як їх можна використати в повсякденному житті
2	«Комунікація без бар'єрів»	Розвивати навички ефективного спілкування та слухання	Рольові ігри, дебати, кейс-обговорення	Дебати на тему «Що робити в складній ситуації» – кожна із груп обирає рішення, аргументує його, слухає та аналізує альтернативні точки зору
3	«Емоції і стрес: як впоратися»	Пояснити підліткам основи саморегуляції та психологічної підтримки	Групові обговорення, практичні вправи на усвідомлення емоцій	Вправа «Якого кольору твої емоції» – підлітки обирають колір або метафору для свого настрою, пояснюють вибір, група обговорює способи підтримки один одного
4	«Я і моя громада»	Заохотити до активної участі у громадському житті, розвивати навички командної роботи	Проектна робота у групах, мозковий штурм, презентації	Міні-проект «Громадський мікс» – підлітки придумують маленький проект для школи або локальної громади (акція, волонтерство, креативна кампанія) та презентують його групі

Джерело: створено автором

Структура програми соціально-педагогічної підтримки батьків та опікунів дітей, що постраждали від негативного впливу війни

№ консультації	Тема	Мета	Форми та методи роботи	Приклади активностей
1	«Як залишатися хорошими батьками і водночас не втратити себе в умовах війни»	Підтримати батьків у балансі між турботою про дітей та власними потребами	Групова дискусія, індивідуальні консультації, практичні вправи	Вправа «Мій ресурсний рюкзак» – батьки записують свої сильні сторони, ресурси та способи відновлення енергії
2	«Тривожність та стрес: як змагаємося з «повітряною маскою» собі і дитині»	Навчити батьків технік саморегуляції та підтримки дітей під час стресу	Психоосвітні презентації, практичні тренінги, релаксаційні вправи	Вправа «Повітряна маска» – демонстрація технік дихання та коротких заспокійливих практик, які можна практикувати навіть разом з дитиною
3	«Важливість власного добробуту в умовах війни»	Підвищити усвідомлення необхідності турботи про себе для ефективного виховання дітей	Рефлексії, обговорення кейсів, вправи на самооцінку та планування	Вправа «Мініперезавантаження» – батьки складають план маленьких щоденних дій для власного відновлення (5–10 хв на день)
4	«Ви не погані батьки: як зменшити почуття провини і критики суспільства»	Зменшити відчуття провини та стрес від соціального осуду, підтримати впевненість у батьківських діях	Групові обговорення, арт-терапевтичні техніки	Вправа «Мої досягнення» – батьки пишуть маленькі та великі перемоги у вихованні дітей, обговорюють їх у групі для підтримки та усвідомлення власної цінності

Джерело: створено автором